

עדה ירדני ובנימין אליצור

טקסט נבואי על אבן מן המאה הראשונה לפסה"נ

הודעה ראשונה

לפני כארבע שנים נודע לנו לראשונה דבר קיומה של אבן שעליה נכתב טקסט עברי שלא היה מוכר עד כה.¹ זוהי אבן גיר גדולה (96×37 ס"מ בקירוב) בצבע אפור בהיר, המסותתת בצדה האחד בלבד, וצדה האחר נותר בצורתו הטבעית. האבן נשברה לשלושה חלקים הנבדלים הבדל ניכר בגודלם ותואמים זה לזה, אך עד כה לא הודבקו. השבר העיקרי מתחיל בגובה 40 ס"מ מן התחתית בצד ימין, יורד בשיפוע לשמאל, ומסתיים בגובה 25 ס"מ בקירוב מן התחתית בצד שמאל. בראש צדו הימני של החלק התחתון, הקטן יותר, נוצר שבר משני, בצורת משולש קהה זווית, שאורך צלעותיו 7, 25 ו-23 ס"מ, וחדרו פונה שמאלה (ראו תצלום וציור בצמוד לכריכה).

מוצא האבן אולי בעבר הירדן. כיום היא שייכת לאוסף ד"ר דוד יסלזון בציריך, ואנו מודים לו על הרשות לבדוק את האבן, לצלמה ולהעתיקה, ולפרסמה פרסום ראשון.

1 תצלומים של האבן נשלחו אל עדה ירדני בשנת 2003. עדה ניסתה להעתיק את הכתוב מן התצלומים והופתעה לגלות חיבור יחיד במינו, אך לא הצליחה לזהות את טיבו. התצלומים והטקסט נמסרו לבנימין אליצור, והוא תיקן כמה קריאות אך לא היה סיפק בידו לעסוק בטקסט. כעבור כשלוש שנים נודמן לעדה לראות את האבן עצמה ולהעתיקה מן המקור. כך נתאשרו רוב הקריאות, אך כיוון שהכתב שחוק במקומות רבים, נתפענח רק חלק מן הטקסט, ונסיבות חיבורו נותרו בגדר תעלומה. לאחר מכן איתר בנימין את רוב רובם של המקורות החוץ-מקראיים בעיקר בעזרת תכנת 'מאגריס' של המילון ההיסטורי ללשון העברית, שכל המקורות המצויים בה מוגהים על פי כתבי-יד, בעזרת הקונקורדנצייה של ספרות ההיכלות (P. Schäfer et al., *Konkordanz zur Hekhalot-Literatur*, Tübingen 1986–1988) ובעזרת הקונקורדנצייה של השמות הפרטיים שבמגילות מדבר יהודה (E. Tov et al., *The Text from the Judaean Desert: Indices and an Introduction to the Discoveries in the Judaean Desert Series [DJD]*, 39, Oxford 2002, pp. 237–284). את המאמר כולו כתבה עדה ירדני בעצה אחת עם בנימין אליצור והוא נמסר לדפוס על דעת שניהם. אנו מודים ליוג'ין האן על הערותיו המועילות.

על הצד המסותת של האבן נכתבו לאורכו, בדיו, בכתב עברי של המאה הראשונה לפסה"נ בקירוב, שתי עמודות, כדרך כתיבת מגילת ספר תורה. רוחב כל עמודה כ־16 ס"מ וגובהה כ־75 ס"מ או יותר. בין העמודות רווח בן 3.5 ס"מ בקירוב. 47 קווי שורות אופקיים, המשוכים לרוחב שתי העמודות, ו־4 קווים אנכיים, התוחמים את העמודות, נחרטו בחרט חד באופן הדומה מאוד לחריטה במגילות ים המלח. מימין לטור הימני ומשמאל לטור השמאלי נותרו שוליים בני 13 ס"מ אחד. בראש האבן שרדו שוליים בני כ־5 ס"מ, ושוליים גדולים יותר, בני 13 ס"מ בקירוב, שרדו בתחתיתה.

הטקסט הקיים הוא בן 87 שורות בסך הכול, 44 שורות בטור הימני ו־43 שורות בטור השמאלי. שתי השורות האחרונות קצרות ותחומות בשלושה קווי אלכסון היורדים זה מתחת לזה, והם מסמנים את סופו של הטקסט. כשלושה קווי שורות אחרונים נותרו ריקים (אלא אם כן היו עוד שורות כתובות בטור א שנשחקו ללא זכר).

הטקסט לא נשמר היטב ויש בו פערים לכל אורכו. ראש הטקסט וסופו וכן תחילת השורות בטור א וסופי השורות בטור ב שחוקים, ורק אותיות בודדות מתוכם ניתנות לקריאה. הקריאה במקומות רבים משוערת, ושחזור הטקסט במקומות אלה קשה בגלל היעדר מקבילות.

היותה של האבן מסותתת רק בצדה האחד עשוי לרמז על כך שהיא הייתה קבועה בקיר בצורה ניצבת. כתיבת הטקסט בטורים, בדומה לטורי מגילה, עשויה לרמז כי לפנינו חלק מטקסט ארוך, שטורים קודמים שלו נכתבו על גבי אבנים דומות, שאולי היו קבועות בקיר של אולם גדול. אבל מאחר שלא נמצאו ממצאים דומים, ומאחר שראשיתו של טור א מחוקה, אי אפשר לאשר או לדחות את ההשערה הזאת.

הטקסט הוא חיבור ספרותי שאינו ידוע ממקורות יהודיים אחרים. נראה שהוא שייך לסוג ספרות הנבואה, ויש בו לפחות ציטוט אחד מן המקרא, מספר חגי, וביטויים מזכריה ומדניאל. בצד ביטויים מקראיים מופיעים בטקסט כמה ביטויים הידועים ממקורות ספרותיים מאוחרים יותר (כגון ספרות ההיכלות, פיוטים, תלמוד ומדרשים), ושזו כנראה הופעתם המוקדמת ביותר, וכן ביטויים שאין להם מקבילות. על פי הלשון נתחבר הטקסט בערך בסוף המאה הראשונה לפסה"נ, ועל פי הכתב הועתק, כנראה ממגילה, בערך באותה תקופה.

תיאור הטקסט

חרף היות הטקסט מקוטע במקומות רבים, הוא נראה כאוסף של נבואות קצרות שהוכתבו לסופר, בדומה לספרי נבואה בתנ"ך. אבל הלשון דומה ללשון חז"ל יותר מאשר ללשון המקרא (למשל אין כלל שימוש בווי"ו לסימון זמני עבר ועתיד), וניכרת בה השפעת הארמית. הטקסט מכיל הרבה ביטויים מקראיים. הוא נוסח בגוף ראשון, בפי מי שמכנה את עצמו בשם גבריאל (שורות 77, 80, 83; ראו: דניאל ח, טז; ט, כא), והוא פונה אל מישהו בגוף שני יחיד. בשורות 24-25 מופיע ציטוט כמעט מדויק מספר חגי ב, ו (בטקסט: 'עוד מעט קיטוט היא ואני מרעיש את .. השמים ואת הארץ' לעומת חגי: 'עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ'). המחבר מצטט את 'דבר ה'" (שורה

9), ורבות מן הנבואות הקצרות פותחות בנוסח דומה: 'כֵּן אָמַר אֱלֹהִים צְבָאוֹת' (שורה 11), 'לְכֹן אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל' (שורה 13), 'כִּי אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל' (שורות 17-18), 'כִּי אָמַר ה' אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל' (שורות 19-20), 'כֵּן אָמַר ה' אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל' (שורות 29-30), 'כִּי אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֵּן אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל' (שורות 57-59), 'כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל' (שורה 69). שם העיר 'ירושלם' נזכר פעמים אחדות (שורות 12, 14, 27, 36, 39, 57) בהקשרים שונים.

הטקסט כולל ביטוי העשוי אולי להיות רמז לאירוע היסטורי. הביטוי הוא 'דָם טַבְחֵי יְרוּשָׁלַם' (שורה 57). את המילה 'טַבְחֵי' אפשר להבין כריבוי נסמך של 'טַבַּח'. אם הטקסט אכן התחבר במאה הראשונה לפסה"ג, יש יותר מאירוע אחד שהוא עשוי היה לרמז אליו. אולם אולי מוטב להבין את 'טַבְחֵי' כרמז לבשר הקרבנות ואם אמנם כך, אולי יש כאן רמז לחגים בבית המקדש. למרבה הצער אין הטקסט מספק די מידע לאשר את חיבורו בתקופה זו.

המילה 'גְלוֹת', המופיעה כנראה בשורות 37, 38 ו-39, אולי מרמזת על יציאת המחבר לגלות בעקבות אירוע כלשהו נראה שהטקסט כולל רמזים לקבוצות אנשים שאינם נזכרים בשמותיהם: 'נְבִיאֵינְךָ וְהַשְׁבִּינְךָ' (שורות 15-16; וראו: 'עֲלֹזוּ חֲסִידֵיכֶם בְּכַבֹּד [...] רֹמְמוֹת אֶל בְּגִרוֹנָם וְחָרַב פִּיפְיוֹת בִּידֵם' וכו' [תהלים קמט, ה-ו]), 'הֶאֱחִירִינְךָ' (שורה 28), 'שְׁלוּשָׁה קְדוּשֵׁי הָעוֹלָם' (שורה 65), 'אוֹהֲבֵינְךָ רַבִּים לֵה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל' (שורה 68; השו': 'אוֹהֲבֵי אֱלֹהִים' [4Q525]²), 'נְבִיאִים שֶׁלַחְתִּי אֶל עַמִּי שְׁלוּשָׁה' (שורה 70; הביטוי 'שְׁלוּשָׁה נְבִיאִים' נזכר בהקשרים שונים בכמה מקורות מאוחרים המכוונים לנביאים שונים,³ וקשה לדעת למי הכוונה בטקסט זה), 'שְׁלוּשָׁה רוֹעֵינְךָ יִצְאוּ לְיִשְׂרָאֵל' (שורה 75).

הזכרת דוד כ'עבדי דוד' (שורה 16) וכ'דוד עבד ה' (שורה 72) עשויה לרמז לתמיכת המחבר בשושלת בית דוד. 'הצמח הרע הזה' (שורות 21-22; השו': ירמיה כג, ה; לג, טו; זכריה ג, ה; ו, ט-טו) אולי כיוון למשיח שלא מבית דוד. 'אֲפֵרִים' (שורה 16) [הקריאה מסופקת מאוד!] הוא אחד הכינויים למשיח.⁴

הזכרת 'מלאכה מיכאל' (שורה 28) אולי מבוססת על ספר דניאל (דניאל י, יג, כא; יב, א; במקורות חוץ־מקראיים מיכאל נזכר לעתים קרובות יחד עם גבריאל⁵). בדניאל יב, א, המילים 'השר הגדול'

2 E. Puech, '525. 4QBéatitudes', idem, *Qumrân Grotte 4, XVIII: Textes Hébreux (4Q521-4Q528, 4Q576-4Q579)* (DJD, 25), Oxford 1997, p. 131

3 השו': 'שְׁלוּשָׁה נְבִיאִים הֵם. הֲרוּאֹהוּ מִלְכֵי־אֱמֹן בְּחִלּוֹם יִצְפָה לְחִסְדוֹת. יִשְׁעֵיהָ יִצְפָה לְחַכְמָה. יִרְמִיָה יִדְאָג מִן הַפּוֹרְעָנוֹת' (בבלי, ברכות נו ע"ב); 'אִמְר' רַבָּא בַר בַּר חֲנַנְא אִמְר' ר' יוֹחָנָן. שְׁלוּשָׁה נְבִיאִים עָלוּ עִמָּהֶם מִן הַגּוֹלָה. אֶחָד שֶׁהָעֵיד לָהֶם עַל הַמּוֹצָא. וְאֶחָד שֶׁהָעֵיד לָהֶם עַל מְקוֹם הַמּוֹצָא. וְאֶחָד שֶׁהָעֵיד לָהֶם שֶׁמִּקְרִיבִים אֶע"פ שֶׁאֵין בֵּית' (זבחים סב ע"א); 'דְּבַר אַחֵר. "דְּבָרֵי קֹהֶלֶת בֶּן דָּוִד". שְׁלוּשָׁה נְבִיאִים עָלָיו יָדִי שֶׁהֵיטָ נְבוֹאָתָן דְּבָרֵי קְנִתוֹרִין נְתִילִית נְבוֹאָתָן בְּעִצְמָם. וְאֵילּוּ הֵן. "דְּבָרֵי קֹהֶלֶת". דְּבָרֵי עֲמוּסָא. "דְּבָרֵי יִרְמִיָה" (קֹהֶלֶת רַבָּה א, א, ב); 'שְׁלוּשָׁה נְבִיאִים הֵם. אֶחָד תִּבְעַ כְּבוֹד הָאֵב וְלֹא תִבְעַ כְּבוֹד הַבֶּן. וְאֶחָד תִּבְעַ כְּבוֹד הָאֵב. וְאֶחָד תִּבְעַ כְּבוֹד הָאֵב וְכְבוֹד הַבֶּן' (אבות דרבי נתן, נוסח ב, מז [מהדורות שכתר, דף סה ע"א]); 'זֶה אֶחָד מִשְׁלוּשָׁה נְבִיאִים שֶׁאִמְר' כְּלוּשָׁן הוּא. אֵלֵיהוּ וּמִיכָה וּמִשָּׁה' (תנחומא, קרח ג [מהדורת בובר, עמ' 96]); 'יִרְמִיָהוּ הִיָּה אֶחָד מִשְׁלוּשָׁה נְבִיאִים שֶׁנִּתְנַבְּאוּ בְּאוֹתוֹ הַרְדוּן. יִרְמִיָהוּ וְצַפְנִיָהוּ וְחוֹלְדָה הַנְּבִיאָה. יִרְמִיָהוּ הִיָּה מִתְנַבֵּא בְּשׂוֹקִים וְצַפְנִיָה בְּתוֹךְ הַבַּיִת בְּתֵי כְּנִסְיוֹת וְחוֹלְדָה אֶצֶל הַנְּשִׂיִם' (פסיקתא רבתי כו [מהדורת איש שלום, דף קכט ע"ב]).

4 השו': פסיקתא רבתי לו-לז (מהדורת איש שלום, דף קסא ע"ב - קסג ע"א).

5 ראו למשל: בראשית רבה א, ג (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 5).

הטקסט

(אותיות שקריאתן מסופקת מופיעות בגופן דק)

טור ב	טור א
[45]	[1]
[46] [יהוה]	[2] [?]. [ה...]
[47] [..]	[3] [ע] [ב]
[48] [ע..]	[4] [יכ] [ה...ארס...]
[49] [..]	[5] [..]
[50] [..]	[6] [ה...הו...ח...]
[51] עמך ר/דעוך	[7] [בני ישראל...]
[52] הן המלאכים	[8] [בנ...]
[53] על עמו ומזר...הן	[9] [דבר יהוה...]
[54] [שלשת ימין זה שאמ...]	[10] [.....]
[55] אלהו [של...]	[11] [יהוה אתה שאלני כן אמר אלהים צבאות]
[56] ראו נא?ה...]	[12] [בני מבית ישראל ואגדה בגדלות ירושלם]
[57] סתום דם טבחי ירושלם כי אמר יהוה צבאות]	[13] [כן] אמר יהוה אלהי ישראל הנה כול הגאים
[58] אלהי ישראל כן אמר יהוה צבאות אלהי	[14] [על ירושלם ושמטוכ...]
[59] ישראל מא...]	[15] אחת שתין שלוש ארבעין נביאין והשבין
[60] [הלני רוח הנרא...]	[16] [החסידין עבדי דוד בקש מן לפני אפרים]
[61] [ל אשריא...]	[17] [שים האות אני מבקש מן לפניך כי אמר]
[62] בה א...]	[18] [יהוה צבאות אלהי ישראל גנימ וכרים]
[63] [אב...]	[19] קדשה לישראל לשלשת ימין תדע כי אמר
[64] [ה החביב...]	[20] יהוה אלהים צבאות אלהי ישראל נשבר הרע
[65] שלושה קדושי העולם מן מק...]	[21] מלפני הצדק שאלני ואגיד לכה מה הצמח
[66] [ו.ו. שלום אמר עליך אנחנו בטוחין...]	[22] הרע הזה לר/בנסד/רך אתה עומד המלאך הוא
[67] בשר לו על דם זו המרכבה שלהן...]	[23] כסמכך אל תורה ברוך כבוד יהוה אלהים מן
[68] אוהבין רבים ליהוה צבאת אל...]	[24] מושבו עוד מעט קיטוט היא ואני מרעיש את
[69] כה אמר יהוה צבאת אלהי ישראל...]	[25] .. השמים ואת הארץ הנה כבוד יהוה אלהים
[70] נביאים שלחתי אל עמי שלושה ואני אומר	[26] צבאות אלהי ישראל אלה המרכבות שבע
[71] שראיתי ברכ...]	[27] [ען] שער ירושלם ושערי יהודה ינ... למען
[72] המקום למען דוד עבד יהוה...]	[28] .. מלאכה מיכאל ולכול האחרין בקשו
[73] את השמים ואת הארץ ברוך ש...]	[29] ילכ... כן אמר יהוה אלהים צבאות אלהי
[74] אנשים עושה חסד לאלפים מ... חסד...]	[30] ישראל אחד שנין שלושה ארבעה חמשה ששה
[75] שלושה רועין יצאו לישראל...]	[31] [שב]עה אל מלאכה... מה זו אמר הצץ
[76] אם יש כהן אם יש בני קדושים...]	[32] [ל...]
[77] מי אנכי אני גבריאל המל...]	[33] שמר על ירושלם...]
[78] תצילים נבי...]	[34] [א...]
[79] מלפניך שלושה האותות שלושה...]	[35] [א...]
[80] לשלושת ימין ח...]	[36] שהוא...]
[81] שר השרין...]	[37] ..אני על א...]
[82] למראות ה...]	[38] אתגלות צל...]
[83] לי מן שלושה הקטן שלקחתי אני גבריאל	[39] גלות] א...]
[84] יהוה צבאת אל...]	[40] צבאות...]
[85] אז תעמדו...]	[41] [דם שירם...]
[86] \ ...]	[42] [אן הנגי בכול]
[87] ב...עלם \	[43] [ב שר...]
[88] \	[44] [ש...]

מכוונות למיכאל.⁶ כאן המילים 'שר השרין' (שורה 81) מופיעות בהקשר לא ברור. קשה להסביר את האות ה"א בסוף המילה 'מלאכה' לפני השם מיכאל בשורה 28 (אולי היא סימן היידוע הארמי או סיומת כינוי גוף ארמי שנשתרכב לטקסט העברי?).

נוסף על הציטוט המקראי שנזכר לעיל מספר חגי, הטקסט כולל עוד מילים וביטויים מקראיים לצד מילים וביטויים שאינם ידועים מן המקרא.

ואלה כמה צירופים וביטויים מקראיים או הדומים לביטויים מקראיים: 'אגדה בגדלות' (שורה 12); 'אגידה לך גדלות' [ירמיה לג, ג], 'עבדי דוד' (שורה 16); מלכים א יא, לב; יד, ח; יחזקאל לד, כד; לז, כד; ולפעמים בסדר הפוך (דו(י)ד עבדי', למשל שמואל ב ג, יח; מלכים א יא, לב; ועוד), 'לשלשת ימין' (שורות 19, 80 = שמות יט, טו; עזרא י, ח, ט; עמוס ד, ד), 'ברוך כבוד ה'" (שורה 23 = יחזקאל ג, יב; אך בכתובת מופיע הביטוי 'מן מושבר' לעומת 'ממקומו' שבמקרא!), 'המרכבות שבע' (שורה 26; 'ארבע מרכבות' [זכריה ו, א];⁷ אבל ראו: 'שבעה מרכבות' בראויות יחזקאל⁸), 'עליון' (שורה 33; השוו: 'אל עליון' [בראשית יד, יח, יט, כ, כב; תהלים עח, לה]), 'ה' צבאות אלהי ישראל' (שורה 69, ובשינויי נוסח בשורות 11, 13, 17-18, 19-20, 29-30, 57-59 = שמואל ב ז, כו; ישעיה כא, לז), 'למען דוד עבד יהוה' (שורה 72; השוו: 'למען דוד עבדי ולמען ירושלם' [מלכים א יא, ג]), 'עושה חסד לאלפים' (שורה 74 = שמות כ, ו; דברים ה, י; ירמיה לב, יח), 'שלושה רועין' (שורה 75; 'אכחד את שלשת הרעים בירח אחד ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה

6 השוו: תרגום איוב כה, ב; תרגום תהלים קלז, ז; בבלי, חגיגה יב ע"ב ('ומיכאל השר הגדול').
7 השוו: 'אמר ריש לקיש האבות הן הן המרכבה' (בראשית רבה מז, ו [מהדרות תיאודור-אלבק, עמ' 475] ועוד).
8 'א[מ]ר[ן] ר' לוי משוש ר' יוסי מעוניה שא[מ]ר[ן] ר' מאיר. שבעה רקיעים] ברא הק'רוש ברוך הוא] ושבעה מרכבות [...] [ראויות יחזקאל יא [מהדרות א' ורטהימר, בתי מדרשות, ב, ירושלים תשי"ג, עמ' קל]).

כ"י [זכריה יא, ח⁹], 'אם יש' (שורה 76; 'אם יש אחינו הקטן אתנו' [בראשית מד, כו]), 'שר השרין' (שורה 81 = 'שר השרים' [דניאל ח, כו] = מיכאל; ביטוי זה מופיע עוד בכמה מקורות חוץ-מקראיים¹⁰).
 עוד מילים מקראיות הן למשל: 'צמח' (שורה 21; = ירמיה כג, ה; לג, טו; זכריה ג, ח; ו, יב; השוו: 'הוא צמח הוא מנחם', כלומר המשיח¹¹), 'הצץ' (שורה 31; אולי 'הציצין'? ואם כך זה עשוי להיות רמז לכוהן הגדול; השוו: שמות כח, לו; כט, ל; ויקרא ח, ט), 'עמי' (שורה 70); 'אות' (שורה 17; השוו: 'אשר שמת אתות ומפתים' [ירמיה לב, כו]), 'צדק' (שורה 21; השוו: 'אפרים משיח צדקנו'¹²; וכן: ישעיה מא, י), 'הקטן' (שורה 83; השוו: שמואל א טז, יא; יז, יד).

להלן צירופים שאינם בלשון מקראית או שאינם מופיעים במקרא בצורה זו: 'אתה שאלני' (שורה 11; אולי השפעת הארמית?), 'גדלות ירושלם' (שורה 12; כנראה 'גדולות' [ראו: ירמיה ל, ג]; המילה מופיעה במקרא אבל לא בצירוף עם 'ירושלם'), 'נביאין והשבין [ו]החסידין' (שורות 15-16; 'החסידין' כנראה מכוון לקבוצה מסוימת, חברתית או מדינית), 'בקש מן לפני' (שורה 16), 'אני מבקש מן לפניך' (שורה 17; השוו את הצירוף הארמי 'מן קדמך'¹³; אבל ראו גם: 'מלפני' [שורה 21] ו'מלפניך' [שורה 179]), 'נשבר הרע מלפני הצדק' (שורות 20-21; ראו לעיל, 'צדק'), 'מה הצמח הרע הזה ל'ו בנסך (?)' (שורות 21-22; הקריאה אינה ודאית), 'הוא יסמך אל תורה' (שורה 23; המשמעות המדויקת כאן אינה נהירה, השורש משמש במשמעות סמיכה בלשון חכמים¹⁴), 'כן אמר' (שורה 29; כמו בארמית,¹⁵ ובניגוד למקובל במקרא: 'כה אמר'), 'מה זו' (שורה 31; לעומת הצירופים המקראיים 'מה זה' [למשל: שמות ד, ב] או 'מה זאת' [למשל: בראשית ג, יג]), 'אחד שנין שלושה ארבעה חמשה ששה [שב]עה אל מלאכה' (שורות 30-31; שבעה מלאכים נזכרים בהיכלות¹⁶); 'ואלוף השני' (שורה 32; השוו המדרש

9 השוו: 'שלשה רועים' אילו משה ואהרן ומרים' (תנחומא, חוקת ח).
 10 בספרות ההיכלות: 'א' מטטרון מלאך שר הפנים ומלאך שר התורה ומלאך שר החכמה ומלאך שר התבונה ומלאך שר המלכים! ומלאך שר הרוזנים ומלאך שר הכבוד מלאך שר המלכים מלאך שר השרים רמים וגבוהים רבים ונכבדים שבשמים ובארץ' (היכלות, חנוך ג, נא, P. Schäfer et al. (eds.), *Synopse zur Hekhalot-Literatur*, Tübingen 1981, 3 Enoch, New York 1973 (Cambridge 1928), p. 73) [= H. Odeberg (ed.), 3 Enoch, New York 1973 (Cambridge 1928), p. 73]; 'זוה הנער מלאך שלו שר הפנים מלאך שר התורה שר החכמה שר התבונה שר המלוכה שר הכבוד שר ההיכל שר המלכים שר הרוזנים שר השרים רמים וגבוהים רבים ונכבדים שבשמים ובארץ' (שפר ואחרים [שם], סעיף 389; ראו גם: 'בששי ברא בהמות וחיה ורמש. ושבע חיות ושקצים ורמשים שנ' [אמר] תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמ' [ה] ורמ' [ש] וגו'. אחר כולם ברא אדם למשול בכולן. דבר דיבר והכין צבאיו וכל אחד ואחד צויה על עבודתו. גידל מלאך בראש כולם וגבריאל בראש השרים' [שם, סעיף 1847]); בפיוט: 'ס' [גולה] תען שירים / בעטותו בגדים מאושרים / סוקרת בו בפנים מזהירים / בדמות פני מיכאל סר סרים' (שלמה סולימן, סדר עבודה, 'א' [...]. במרומים [...] מלא עולמים' [N. Katsumata, 'An Additional Seder Avoda for' (Yom Kippur by Shelomo Suleiman al-Sinjari', *Frankfurter Judaistische Beiträge* 29 (2002), p. 41, L. 231-232); 'ויבא שר השרים בהקדימך / עוז מיכאל תמימך / מי האנשים האלה עמך' (רוסא החזן, יוצר ל'בלק' [מהדרות ע' פליישר, היוצרות בהתהוותם והתפתחותם, ירושלים תשמ"ד, עמ' 173]).
 11 ירושלמי, ברכות ב, ג (ה ע"א; מהדרות האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשס"א, עמ' 18, שורה 42).
 12 פסיקתא רבתי לז (מהדרות איש שלום, דף קסג ע"א).
 13 למשל נחל צאלים 7, שורה 6; ראו: ע' ירדני, אוסף תעודות ארמיות עבריות ונבטיות ממדבר יהודה וחומר קרוב, ב: קונקורדנציה, ירושלים 2000, עמ' 127.
 14 ראו למשל: בבלי, סנהדרין יג ע"ב.
 15 ראו למשל: ב' פורטן וע' ירדני, אוסף תעודות ארמיות ממצרים העתיקה, א, ירושלים 1986, עמ' 96, שורה 22 ועוד הרבה.
 16 'שליט שבעה מלאכין על נורא. תרמוס אוריאל ואפיאל גבריאל נוריאל פנאל וסרפיאל' (שפר [לעיל, הערה 10], סעיף 493).

על הפסוק 'איש תהפכות יִשְׁלַח מדון ונרגן מפריד אלוף' (משלי טז, כח);¹⁷ במקרא מופיעה המילה כתואר למנהיגי שבטים אדומיים [בראשית לו]; המילה 'אלוף' נזכרת בספרות ההיכלות בהקשר של מלאכים¹⁸; 'סתום דם טבחי ירושלם' (שורה 57; המשמעות של 'סתום' אינה ברורה בהקשר זה ואולי היא מסיימת את המשפט הקודם; אולי הכוונה להפסקת הקרבנות בבית המקדש?), 'שלושה קדושי העולם' (שורה 65), 'עליך אנחנו בטוחין' (שורה 66),¹⁹ 'בשר לו על דם זו המרכבה שלהן' (שורה 67; כנראה 'בִּשְׂר'), 'אוהבין רבים לה' (שורה 68; השוו': 'ואהבת את ה' אלהיך' [דב' ו, ה]), 'ואני אומר שראיתי' (שורות 70-71; צורה בתר-מקראית לעומת 'ואומר' ו'אשר' הרווחות במקרא), 'נביאים שלחתי אל עמי שלושה' (שורה 70; סדר המילים אולי מושפע מארמית), 'שלושה רועין יצאו לישראל' (שורה 75; הצירוף 'יצא ל' במשמעות 'יצא מן' אינו שגור בעברית), 'אם יש כהן אם יש בני קדושים' (שורה 76; הביטוי 'אם יש' מופיע במקרא [למשל בראשית מד, כו] אבל לא בצירופים האלה), 'מי אנכי אני' (שורה 77 [הקריאה אינה ודאית]; הביטוי 'מי אנכי' מופיע במקרא [למשל שמות ג, יא]; והשוו שמואל ב ז, יח 'מי אנכי' לעומת המקבילה בדברי הימים א יז, טז 'מי אני'), 'שלושה האותות' (שורה 79; אולי 'האותיות'? הביטוי מופיע בטקסטים חוץ-מקראיים²⁰), 'מן שלושה הקטן' (שורה 83; 'מן' השפעת הארמית), 'שלקחתי אני' (שורה 83; לעומת 'אשר' במקרא).

17 "יפירי אלוף" שהפריד אלופו של עולם' (בראשית רבה כ, ב [מהדרות תיאודור-אלבק, עמ' 182]); ובפירושו 'מתנות כהונה' למקום זה: "שהפריד אלופו" אדם הראשון שהי' ארון על העולם כולו'.

18 'אמר רבי ישמעאל. אמר לי מטטרון מלאך שר הפנים. למעלה מהן משני השרים הגדולים הללו יש שר אחד אלוף ונכבד [...] שאין כיוצא בו בכל השרים כלם. רכביאל י"י שמו שהוא עומד אצל המרכבה' (היכלות, חנוך ג, יט [מהדרות אודברג לעיל, הערה 10]), עמ' 30 = שפר ואחרים (לעיל, הערה 10), סעיף 30); 'אמר ר' ישמעאל. אמר לי מטטרון מלאך (ה) שר הפנים. למעלה מהן יש(ר) שר אחד גדול ותקיף חייליאל י"י שמו. שר אדיר ונורא שר אלוף וגבור שר גדול ונורא' (היכלות, חנוך ג, כ [מהדרות אודברג (שם), עמ' 31 = שפר (שם), סעיף 31]); 'אמר ר' ישמעאל. אמר לי מטטרון מלאך שר הפנים. למעלה מהן יש שר אחד גדול ונורא גבור ונכבד אלוף ונערץ' (היכלות, חנוך ג, כה [מהדרות אודברג (שם), עמ' 41 = שפר ואחרים (שם), סעיף 39]); 'אמר ר' ישמעאל. אמר לי מטטרון מלאך שר הפנים. למעלה מהם יש שר אחד מופלא ואדיר רב יקר גבור ועריץ ואלוף ונגיד' (היכלות, חנוך ג, כו [מהדרות אודברג (שם), עמ' 43 = שפר ואחרים (שם), סעיפים 41-42]).

19 השוו': 'כי על רחמך הרבים אנו בטוחים' (הקדמה ל"ג מידות, סליחות כמנהג פולין, מהדרות ד' גולדשמידט, ירושלים תשכ"ה, עמ' ז).

20 בספרות ההיכלות: 'א'ר' ישמעאל. שאלתי לר' נחונייא בן הקנה. היאך חכמתו של שר התורה. אמ' לי [...] ו(ש)כשאתה מתפלל בסוף הזכר שלשה (שמות) אותיות <נ"א: אותות> שמזכירין חיות בשע'הו[ן] שצופות ורואות בארכס יהוה אלהי ישראל. גלי איי אדיר אדרר היאל זיך בניבא' (מעשה מרכבה 56 [Merkabah, Jewish Gnosticism, G. Scholem, New York 1965, p. 109, *Mysticism and Talmudic Tradition*], שפר ואחרים (שם), סעיף 564); 'רכשאת'הו[ן] מתפלל תפילה אחרת (ו)הזכר אותיות[ות] שמזכירין גלגלי המרכבה שאומרים שירה לפני כסא הכבוד. הן פז יפא פף יאו גהוא שביבא. זהו קנין שכל אדם שמזכירין קונה חכמה לעולם. וכי יכול אדם לעמוד בו. אלא שלש אותיות <נ"א: אותות> כתב משה ליהושע ברום ושתה. אם אינך יכול לעמוד חקוק אותם בחוק ואל תצטער בדברי גיבורים' (מעשה מרכבה 57 [שם] = שפר ואחרים (שם)); בפיוט: 'יי טוב טעם לעמו דיבר / טיכוס שלושה אותות העיבורים עיבר / ירח ועונג ושמעו חיבר / יען אם יאבו לשמוע עמים תחתיהם ידבר' (מעריב ל'שמעו' וראש חודש, 'שמעו אלופי ישישים' [מהדרות מ' זולאי, ארץ ישראל בפיוטיה: מחקרים בפיוטי הגניזה, ירושלים תשנ"ו, עמ' 336]); 'טעם פחו שלשה אותות זללתה / יחד פורת ונזרתה' (שמעון בר מגס, 'אתה תחלת און', טור 43 [מהדרות י' יהלום, פיוטי שמעון בר מגס, ירושלים תשמ"ד, עמ' 146]); 'אותות שלשה היום נישתלשו / באום שלישיה בשלוש קודשו' (אלעזר בירבי קליר, קדושתא להנוכה וראש חודש ומהדרות ש' אליצור, "אותות שלשה" – קדושתא קלירית לשבת הנוכה וראש חודש, מחקרי ירושלים בספרות עברית, ח (תשמ"ה), עמ' 178); 'החדש הזה לשמור / כסכם אסופי הר המור' ו(א)תם אל יגמור / שלשת אותות[ו]ן בו (י)אלשמור' (אלעזר בירבי קליר, קדושתא לשבת 'החדש', 'אתית עת דודים' ו' דוידון, אוצר השירה והפיוט, ניו יורק תרפ"ה-תרצ"ג, א, 18904).

להלן עוד מילים שאינן מופיעות בצורה זו במקרא: 'הגאים' (שורה 13; כנראה 'הגואים' [לעומת 'הגוים' במקרא, למשל חגי ב, ז; השו: 'הגואין' באיגרת בר כוכבא²¹]), 'לכה' (שורה 21; צורה ארוכה של 'לך'; הצורות הארוכות של כינויי הגוף נפוצות בלשון המגילות), קיטוט (שורה 24; אולי משורש קט"ט, ואם כן אולי הוראת המילה קטטה? מהומה? ואולי זה נוסח אחר של 'כמעט קט' ו'יחזקאל טז, מז).

קשה לקבוע את ההקשר שנתחבר בו הטקסט הזה ואת טיבו המדויק. פרופ' ראובן שטיינר מציע לבדוק את האפשרות שזהו טקסט אפוקליפטי המבוסס על החזיונות בספרי זכריה ודניאל, ושגבריאל הוא אולי המלאך המבאר לדניאל את חזיונותיו בפרקים ח-ט. בטקסט המאוחר הנקרא בשם 'מעשה דניאל עליו השלום' מופיעים כמה ביטויים שיש בהם הד לכמה ביטויים בטקסט שלפנינו.²² אולם אין טקסט ידוע שאפשר להצביע בפירוש על קרבתו לטקסט שעל האבן. ייתכן שיש בטקסט רמזים ליריבות בין שתי קבוצות משיחיות.²³ אין ספק שהמחבר השתייך לקבוצה שתמכה במשיח מבית דוד. מאחר שהטקסט הושם בפיו של גבריאל אפשר אולי לכנות את הטקסט בשם 'חזון גבריאל'.

פלאוגרפיה

הטקסט נכתב בדיו על האבן בידי סופר מקצועי, בכתב ספר 'יהודי' האופייני לתקופה ההרודיאנית. כתיבה בדיו על אבן נדירה מאוד ומופיעה לעתים על אבנים קטנות דמויות חרסים. כתובת על אבן כזאת היא יחידה במינה. הכתב נראה

21 ע' ירדני (לעיל, הערה 13), כרך א', עמ' 167, נ"ח 51, שורה 6.
 22 'אז יתיצבו מיכאל וגבריאל לפני האלהים [...] אז יאמר אלהים למיכאל וגבריאל לכו והגידו לישראל' (מהדורת א' ילינק, בית המדרש, חדר ה, עמ' 127; והשוו מהדורת 'אבן-שמואל, מדרשי גא'לה², ירושלים תשי"ד, עמ' 224); 'זה' יופיע משמים ורעש גדול יצא מציון וממקום הקדש' (מהדורת ילינק [שם], עמ' 128; מהדורת אבן-שמואל [שם], עמ' 225; השו: שורה 24); 'עשה איפה את השלשה האותות האלה' (מהדורת ילינק [שם], עמ' 127; מהדורת אבן-שמואל [שם], עמ' 224; השו: שורה 79); 'אז ישלח להם אלהים חסדו ויפתח את ארבות השמים' (מהדורת ילינק [שם]; מהדורת אבן-שמואל [שם]; השו: שורה 81). אבל יש לזכור שזהו חיבור פרסי מאוחר, שנתחבר באמצע המאה העשירית ('ערב שנת ד"א ת"ש 1940, ראו: אבן-שמואל [שם], עמ' 202), כלומר כ-1,000 שנה לאחר כתובת זו, והוא תורגם לעברית באמצע המאה התשע-עשרה (על ידי אברהם כהן קאפלאן, כנראה בשביל ילינק; ראו: ילינק [שם], עמ' 117 בערה; אבן-שמואל [שם], עמ' 207), כלומר כ-2,000 שנה לאחר חיבור הכתובת!
 23 אם הפירוש הזה נכון, אפשר לצטט עוד משפט מ'מעשה דניאל עליו השלום': 'תחת ירושלים החרבה יוריד ירושלים הבנויה משמים ונצר מגזע ישי הוא המשיח בן דוד יראה [...] ומשיח בן יוסף יומת ונס משיח בן דוד יתנוסס' (מהדורת ילינק [שם], עמ' 128; מהדורת אבן-שמואל [שם], עמ' 225; אבל ראו מה שכתב אבן-שמואל על משפט זה, שם, עמ' 207-208).

מרושל משהו, כנראה בגלל תנאי כתיבה לא נוחים הכרוכים בכתיבה בדיו על המשטח הקשה והגדול. מכיוון שהאבן אינה מסותתת בגבה, ייתכן שניצבה בעת הכתיבה, אבל גם אם שכבה, אם על הארץ ואם על משטח מוגבה, יש להניח שהיה קשה לכתוב עליה כתיבה אלגנטית בגלל גודלה. מכל מקום נראה שהטקסט הועתק ממגילה, כפי שאפשר להסיק מן הדימיון הצורני של הטקסט לצורת הטקסטים של מגילות מקראיות הכתובים בטורים בני מספר דומה של שורות ובני רוחב יחסי דומה. את הכתב אפשר לתארך בביטחון לסוף המאה הראשונה לפסה"נ או לראשית המאה הראשונה לסה"נ, כלומר סמוך לסוף ימי הבית השני. הכתב דומה במידה רבה לכתב של מגילות ים המלח. בלוח האלף-בית המשווה מופיעות רק שתי דוגמאות של אלף-בית שנבחרו על פי המקרה מתוך שני כתבי-יד של ברית דמשק מקומראן (4Q270 [PAM 43.295-99], 4Q269 [PAM 43.268]), שזמנם ראשית המאה הראשונה לסה"נ.

ואלו המאפיינים העיקריים של הכתב המופיע על האבן: האותיות תלויות מקווי השורות החרוטים, בדומה לאותיות במגילות קומראן. הרווח היחסי בין השורות, הרווח היחסי בין הטורים והגודל היחסי של האותיות דומים דימיון יחסי למתועד במגילות קומראן (בערך פי שניים ומעט יותר מהמידות המקבילות ב-4Q270, אולם הטורים על האבן נראים יחסית צרים יותר). הרווח בין קווי השורות הוא בערך 17-18 מ"מ. הגובה הממוצע של האות ח"ת הוא 5-6 מ"מ, גודל האותיות משתנה מעט משורה לשורה. המספר הממוצע של אותיות בשורה הוא 30-33.

האותיות העיקריות שעל פיהן אפשר לתארך את כתב האבן לאותה תקופה של כתב המגילות הן הלמ"ד בעלת הגוף הצר והקצר והמ"ם הסופית הארוכה והצרה בעלת העוקץ על גגה והפתח בפנינתה השמאלית התחתונה (ראו למשל את המילה 'ירושלם' בשורה 39).

התכונות המוקדמות ביותר של כתב האבן אופייניות לסוף המאה הראשונה לפסה"נ. אלה הן בעיקר המ"ם הסופית, שהמשיכה האנכית השמאלית שלה מתחילה לעתים מעל לגג ומסתיימת לעתים מעל לקו הבסיס, כ"ף מצעית ארוכה יחסית, הלולאה המשולשת בראש יו"ד ויו"ו, הנטייה לאחור של אל"ף, גימ"ל וצד"י, הבסיס המשופע של טי"ת והמשיכה הגלית של נו"ן סופית.

התכונות המאוחרות ביותר של כתב האבן אופייניות לראשית המאה הראשונה לסה"נ. עמן אפשר למנות את תוספות העיטורים באותיות מסוימות, בעיקר בראש המשיכה הימנית של אל"ף ושל צד"י, וכן את העיטורים שבראש המשיכה השמאלית של שבע אותיות שעטנ"ז ג"ן, את ההיקרות לעתים של הזנב של בי"ת, את משיכות הבסיס האופקיות כמעט של בי"ת, כ"ף, מ"ם, נו"ן וצד"י, את הסמ"ך הגוצה והסגורה ואת התי"ו הקצרה שמשיכתה השמאלית מתקפלת בזווית לשמאל בחלקה התחתון.

אתאר להלן את האותיות בפירוט:²⁴

אל"ף נוטה לאחור, תכונה מורשת מהאל"ף הארמית. המשיכה האמצעית יורדת מעט בשיפוע לימין, והזרועות הימנית והשמאלית מושטות בכיוונים מנוגדים; השמאלית מתחילה קרוב לראש המשיכה

24 ראו את הלוח המצורף וראו גם את לוחות האלף-בית המשווים, המראים ומתארים את התפתחות הכתבים ה'הודיים': ירדני (לעיל, הערה 13), א: התעודות, חלק ב, עמ' 19-63.

האמצעות ומסתיימת גבוה מעל לקו הבסיס הדמיוני. בשתי הזרועות מופיעות לעתים תוספות עיטוריות בצורת משיכה קטנה המתחברת אל קצה הזרוע בתנועת הלוך ושוב (ראו תופעה דומה ב-4Q269; באל"ף של 4Q270 יש תוספת רק בזרוע הימנית).

בי"ת בעלת גג כמעט אופקי בעל עוקץ תחילי גבוה. בסיסה האופקי, המשוך משמאל לימין, מסתיים לעתים מעבר לנקודת המפגש שלו עם המשיכה היורדת אליו מימין, ויוצר מעין זנב בפינה הימנית התחתונה. תכונה זו כבר הופיעה לעתים במאה השנייה לפסה"נ אבל נעשתה מאפיין של בי"ת בערך במאה הראשונה לסה"נ.

גימ"ל נוטה לאחור, רגלה הימנית כמעט זקופה, ורגלה השמאלית קמורה לפנים. תכונה זו הופיעה לעתים בגימ"ל במאה השנייה לפסה"נ ואופיינית לגימ"ל של המאה הראשונה. משיכה קצרה נוספת מופיעה לעתים מימין לראש האות, טיפוסית לכתב ה'יהודי' ההרודייני.

כתובת שלושה רועין	4Q270 43.295-99	Dc 4Q269 43.268
א	א	א
ב	ב	ב
ג	ג	ג
ד	ד	ד
ה	ה	ה
ו	ו	ו
ז	ז	ז
ח	ח	ח
ט	ט	ט
י	י	י
יא	יא	יא
יב	יב	יב
יג	יג	יג
יד	יד	יד
טו	טו	טו
טז	טז	טז
יז	יז	יז
יח	יח	יח
יט	יט	יט
כ	כ	כ
כא	כא	כא
כב	כב	כב
כג	כג	כג
כד	כד	כד
כה	כה	כה
כו	כו	כו
כז	כז	כז
כח	כח	כח
כט	כט	כט
ל	ל	ל
לא	לא	לא
לב	לב	לב
לג	לג	לג
לד	לד	לד
לה	לה	לה
לו	לו	לו
לז	לז	לז
לח	לח	לח
לט	לט	לט
מ	מ	מ
מא	מא	מא
מב	מב	מב
מג	מג	מג
מד	מד	מד
מה	מה	מה
מו	מו	מו
מא	מא	מא
מב	מב	מב
מג	מג	מג
מד	מד	מד
מה	מה	מה
מו	מו	מו
מז	מז	מז
מח	מח	מח
מט	מט	מט
נ	נ	נ
נא	נא	נא
נב	נב	נב
נג	נג	נג
נד	נד	נד
נה	נה	נה
נו	נו	נו
נז	נז	נז
נח	נח	נח
נט	נט	נט
ס	ס	ס
סא	סא	סא
סב	סב	סב
סג	סג	סג
סד	סד	סד
סה	סה	סה
סו	סו	סו
סז	סז	סז
סח	סח	סח
סט	סט	סט
ע	ע	ע
עא	עא	עא
עב	עב	עב
עג	עג	עג
עד	עד	עד
עה	עה	עה
עו	עו	עו
עז	עז	עז
עח	עח	עח
עט	עט	עט
פ	פ	פ
פא	פא	פא
פב	פב	פב
פג	פג	פג
פד	פד	פד
פה	פה	פה
פו	פו	פו
פז	פז	פז
פח	פח	פח
פט	פט	פט
צ	צ	צ
צא	צא	צא
צב	צב	צב
צג	צג	צג
צד	צד	צד
צה	צה	צה
צו	צו	צו
צז	צז	צז
צח	צח	צח
צט	צט	צט
ק	ק	ק
קא	קא	קא
קב	קב	קב
קג	קג	קג
קד	קד	קד
קה	קה	קה
קו	קו	קו
קז	קז	קז
קח	קח	קח
קט	קט	קט
קכ	קכ	קכ
קכא	קכא	קכא
קכב	קכב	קכב
קכג	קכג	קכג
קכד	קכד	קכד
קכה	קכה	קכה
קכו	קכו	קכו
קכז	קכז	קכז
קכח	קכח	קכח
קכט	קכט	קכט
קל	קל	קל
קלא	קלא	קלא
קלב	קלב	קלב
קלג	קלג	קלג
קלד	קלד	קלד
קלה	קלה	קלה
קלו	קלו	קלו
קלז	קלז	קלז
קלח	קלח	קלח
קלט	קלט	קלט
קמ	קמ	קמ
קמא	קמא	קמא
קמב	קמב	קמב
קמג	קמג	קמג
קמד	קמד	קמד
קמה	קמה	קמה
קמו	קמו	קמו
קמז	קמז	קמז
קמח	קמח	קמח
קמט	קמט	קמט
קנ	קנ	קנ
קנא	קנא	קנא
קנב	קנב	קנב
קנג	קנג	קנג
קנד	קנד	קנד
קנה	קנה	קנה
קנו	קנו	קנו
קנז	קנז	קנז
קנח	קנח	קנח
קנט	קנט	קנט
קס	קס	קס
קסא	קסא	קסא
קסב	קסב	קסב
קסג	קסג	קסג
קסד	קסד	קסד
קסה	קסה	קסה
קסו	קסו	קסו
קסז	קסז	קסז
קסח	קסח	קסח
קסט	קסט	קסט
קע	קע	קע
קעא	קעא	קעא
קעב	קעב	קעב
קעג	קעג	קעג
קעד	קעד	קעד
קעה	קעה	קעה
קעו	קעו	קעו
קעז	קעז	קעז
קעח	קעח	קעח
קעט	קעט	קעט
קפ	קפ	קפ
קפא	קפא	קפא
קפב	קפב	קפב
קפג	קפג	קפג
קפד	קפד	קפד
קפה	קפה	קפה
קפו	קפו	קפו
קפז	קפז	קפז
קפח	קפח	קפח
קפט	קפט	קפט
קצ	קצ	קצ
קצא	קצא	קצא
קצב	קצב	קצב
קצג	קצג	קצג
קצד	קצד	קצד
קצה	קצה	קצה
קצו	קצו	קצו
קצז	קצז	קצז
קצח	קצח	קצח
קצט	קצט	קצט
קכ	קכ	קכ
קכא	קכא	קכא
קכב	קכב	קכב
קכג	קכג	קכג
קכד	קכד	קכד
קכה	קכה	קכה
קכו	קכו	קכו
קכז	קכז	קכז
קכח	קכח	קכח
קכט	קכט	קכט
קל	קל	קל
קלא	קלא	קלא
קלב	קלב	קלב
קלג	קלג	קלג
קלד	קלד	קלד
קלה	קלה	קלה
קלו	קלו	קלו
קלז	קלז	קלז
קלח	קלח	קלח
קלט	קלט	קלט
קמ	קמ	קמ
קמא	קמא	קמא
קמב	קמב	קמב
קמג	קמג	קמג
קמד	קמד	קמד
קמה	קמה	קמה
קמו	קמו	קמו
קמז	קמז	קמז
קמח	קמח	קמח
קמט	קמט	קמט
קנ	קנ	קנ
קנא	קנא	קנא
קנב	קנב	קנב
קנג	קנג	קנג
קנד	קנד	קנד
קנה	קנה	קנה
קנו	קנו	קנו
קנז	קנז	קנז
קנח	קנח	קנח
קנט	קנט	קנט
קס	קס	קס
קסא	קסא	קסא
קסב	קסב	קסב
קסג	קסג	קסג
קסד	קסד	קסד
קסה	קסה	קסה
קסו	קסו	קסו
קסז	קסז	קסז
קסח	קסח	קסח
קסט	קסט	קסט
קע	קע	קע
קעא	קעא	קעא
קעב	קעב	קעב
קעג	קעג	קעג
קעד	קעד	קעד
קעה	קעה	קעה
קעו	קעו	קעו
קעז	קעז	קעז
קעח	קעח	קעח
קעט	קעט	קעט
קפ	קפ	קפ
קפא	קפא	קפא
קפב	קפב	קפב
קפג	קפג	קפג
קפד	קפד	קפד
קפה	קפה	קפה
קפו	קפו	קפו
קפז	קפז	קפז
קפח	קפח	קפח
קפט	קפט	קפט
קצ	קצ	קצ
קצא	קצא	קצא
קצב	קצב	קצב
קצג	קצג	קצג
קצד	קצד	קצד
קצה	קצה	קצה
קצו	קצו	קצו
קצז	קצז	קצז
קצח	קצח	קצח
קצט	קצט	קצט

דל"ת בעלת עוקץ תחילי בולט למדי היורד כלפי הקצה השמאלי של הגג. רגלה מתחילה מעל לנקודת מפגשה עם הקצה הימני של הגג. האות מופיעה לרוב בתנוחה זקופה.

לוח אלף-בית
משווה

ה"א בעלת גג גלי העשוי במשיכה אחת, ולא בשתיים המאפיינות את ה"א בכתב הספר ההרודייני (ראו: 4Q269 ו-4Q270). הגג הגלי של ה"א אופייני לאות בכתב החצי פורמלי מהתקופה החשמונאית ועד לתקופה הבתר-הרודיינית.

ו"ו לרוב נבדלת מן ה'ו"ד, הקצרה ממנה. בשתייהן נוספה לעתים לולאה משולשת משמאל לראשן, האופיינית לכתב ה'יהודי' ההרודייני (ראו: 4Q269 ו-4Q270; תכונה זו אופיינית לטיפוס מסוים של כתובות על גלוסקמאות ומופיעה גם במגילת הנחושת). כאן האות לרוב זקופה.

זי"ן בעלת ראש מעובה, אולי עשוי בתנועת הלוך ושוב (ראו: 4Q269 ו-4Q270).

חי"ת בעלת רגל ימנית גלית, המתחילה מעל לקצה הימני של הגשר. צורה זו של הרגל אופיינית לחי"ת כבר בכתב הארמי של אמצע המאה הרביעית לפסה"נ, ועדיין קיימת בכתב ה'יהודי' של התקופה ההרודיינית. הרגל השמאלית לעתים מתחילה בקצה השמאלי של הגשר או מעט מעליו.

טי"ת קטנה בממדיה ומתאימה בצורתה לכתב היהודי של סוף המאה הראשונה לפסה"נ וראשית המאה הראשונה לסה"נ. היא בעלת משיכת בסיס ישרה המשתפעת למעלה לימין, וזרוע שמאלית קצרה, שלא כמו הטי"ת בעלת הבסיס העגול והזרוע השמאלית הגבוהה שבכתב הארמי. בראש הזרוע השמאלית מופיע לעתים עיטור המשוך בתנועת הלוך ושוב (עיטור זה, המופיע גם בראש הרגל השמאלית של גימ"ל, זי"ן, נו"ן, עי"ן וצד"י, הוא המקור לעיטור שבע האותיות שעטנ"ז ג"ץ במגילות ספר תורה וכתבי קודש מאוחרים יותר). המשיכה הימנית מתחילה בתוך האות ומתקמרת בכיוון השעון עד שהיא נוגעת בקצה הימני של משיכת הבסיס.

יו"ד דומה לוו"ו אבל לרוב קצרה ממנה.

כ"ף מצעית ארוכה מעט מבי"ת. בערך באמצע התקופה ההרודיינית הן נשתוו בגובהן. שלא כמו בי"ת, משיכת הבסיס של כ"ף אינה חורגת מעבר לנקודת המפגש שלה עם משיכת האורך.

כ"ף סופית דומה לדל"ת אך ארוכה הרבה יותר.

למ"ד טיפוסית לכתב הספר היהודי המתועד במגילות מדבר יהודה. היא בעלת גוף קצר וצר ותורן גבוה בעל קצה מעובה, לעתים עשוי כלולאה משולשת בדומה לוו"ו ויו"ד.

מ"ם מצעית קצרה, בעקבות איזון גובה האותיות בראשית התקופה ההרודיינית. היא בעלת בסיס כמעט אופקי וגב ישר וזקוף. העוקץ התחילי שלה נראה כאילו כבר נעשה במשיכה עצמאית, בעוד הגג והמשיכה השמאלית התמזגו למשיכה אחת, המתחילה מראש הגב ויורדת בשיפוע לשמאל, אך מסתיימת הרחק מעל לקצה השמאלי של משיכת הבסיס. צורה זו של מ"ם מצעית אופיינית לתקופה ההרודיינית.

מ"ם סופית לעתים מופיעה באמצע המילה (בדומה למ"ם במילה 'לספתח' במצבת עוזיה, בת אותו זמן). המ"ם הסופית הארוכה עדיין הופיעה לעתים בתקופה ההרודיינית אך אופיינית לכתב היהודי של התקופה החשמונאית. דוגמה ברורה לצורה קדומה של מ"ם סופית, פתוחה בפינה התחתונה השמאלית, מופיעה למשל בשורה 41. בכתובת זו יש מקרים אחדים של מ"ם סופית רהוטה, עגולה (ראו למשל: 'הגאים' [שורה 13] ו'אלהים' [שורה 29]; השוו למשל היקרויות של מ"ם כזאת ב-4Q448, מראשית המאה הראשונה לפסה"נ²⁵).

נו"ן מצעית בעלת תוספת בראש המשיכה האנכית, ובעלת בסיס כמעט אופקי היוצר פינה ימנית זוויתית (השוו: 4Q269 ו-4Q270).

נו"ן סופית בעלת תוספת הדומה לזו של נו"ן מצעית.

סמ"ך קצרה וסגורה בפינתה השמאלית התחתונה. האות נסגרה בראשית התקופה ההרודיינית, בערך באמצע המאה הראשונה לפסה"נ (ראו: 4Q269 ו-4Q270). אך צורות פתוחות של סמ"ך עדיין מופיעות לעתים בתעודות שזמנן ראשית הספירה הנוצרית.

עי"ן מופיעה בגדלים שונים, כלומר עי"ן קטנה (למשל: 'עבדי' [שורה 16]) ועי"ן גדולה יותר (למשל: 'על' [שורה 67]). נראה שזו תוצאה של כתיבה מרושלת. האות נשענת לאחור (ראו: 4Q270). ראש המשיכה הימנית כפוף לשמאל, ובראש המשיכה השמאלית מופיע לעתים עיטור המשוך בתנועת הלוך ושוב, בהיות האות אחת משבע אותיות שעטנ"ז ג"ץ (ראו לעיל, דיון באות טי"ת).

פ"א מצעית קצרה יחסית. האף המאפיין את האות קטן יחסית (ראו למשל: 'לפני' [שורה 16] ו'לפנך' [שורה 17]). מאחר שאין לה עוקץ תחילי, קל להבדילה מבי"ת ומכ"ף.

פ"א סופית אולי מופיעה בשורה 32. שלא כמו פ"א מצעית, היא בעלת אף ברור (אלא אם כן הקריאה 'אלוף' שגויה וזוהי וי"ו עם לולאה משולשת).

צד"י מצעית לעתים בעלת זרועות הנכפפות זו לעומת זו בדומה לעי"ן. האות נשענת לאחור, והמשיכה השמאלית כפופה בחלקה התחתון בזווית לשמאל, בכיוון האות הבאה, ויוצרת בסיס כמעט אופקי. המשיכה הימנית מושטת ימינה בכיוון האות הקודמת. הקישוט המופיע לעתים בקצה הזרוע הימנית עשוי בדרך דומה לקישוט בקצה הזרוע הימנית של אל"ף, בעוד שבראש המשיכה השמאלית לעתים נוסף עיטור העשוי גם כן במשיכת הלוך ושוב, כדרך קבוצת שעטנ"ז ג"ץ.

צד"י סופית דומה לצד"י מצעית חוץ מרגלה השמאלית הארוכה, הקעורה לעתים לשמאל.

קו"ף בעלת פרופורציות דומות לאלה של קו"ף ב-4Q269 וב-4Q270. יש לה גוף כמעט משולש, מידותיו דומות לגוף של למ"ד. המשיכה הימנית משופעת שמאלה ולמטה לעבר הרגל השמאלית, העשויה בקו גלי קצר יחסית, ולעתים נוגעת בה.

רי"ש נבדלת בבירור מדל"ת בכך שאין לה בליטה בפניה העליונה הימנית (בדומה לרי"ש של 4Q269 ו-4Q270).

שי"ן בעלת משיכה שמאלית אנכית, החורגת לעתים קרובות אל מעבר לנקודת מפגשה עם הזרוע הימנית. כתוצאה מכתיבה מרושלת, הזרוע הימנית לעתים כפופה בראשה. כיוון שהאות נשענת לאחור, החלק התחתון של הזרוע הימנית נראה כמעט כבסיס אופקי, אבל לרוב האות שומרת על צורתה המשולשת. בראש הזרוע האמצעית נוסף לעתים עיטור שצורתו דומה לזו של העיטור שעל הזרוע הימנית של אל"ף ושל צד"י. בראש הזרוע השמאלית מופיע לעתים עיטור העשוי במשיכת הלוך ושוב כדרך אותיות שעטנ"ז ג"ץ.

תי"ן בעלת משיכה שמאלית המתקפלת בבסיסה שמאלה ויוצרת זווית ישרה עם המשיכה האנכית (בדומה לתי"ו של 4Q270). המשיכה השמאלית מתחילה מעל לגג ולעתים חותכת את הגג כתוצאה מכתיבה מרושלת.